
La teoria sociològica i el fenomen esportiu

Francisco Lagardera Otero

Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya, Lleida,
adscribit a la Universitat de Lleida

Resumen: El deporte como fenómeno social contemporáneo no ha sido hasta hace dos décadas objeto de estudio sociológico en España. Incluso por tratarse de un pasatiempo aparentemente intrascendente, los estudios sobre los usos deportivos de la población y sus consecuencias tardaron en ser considerados académica y científicamente.

Sin embargo, muy diversas han sido las corrientes de pensamiento social que en los últimos años se han propuesto explicar este fenómeno social tan masivo y de dimensiones planetarias. La teoría sociológica haría bien en ocuparse del estudio y consideración de este fenómeno, puesto que en su apariencia benévola e intrascendente esconde buena parte de las claves sociales para comprender e interpretar las tendencias en las sociedades contemporáneas.

Abstract: Sport, as a contemporary social phenomenon, has been studied in Spain only during the last two decades. Scientific researchers have taken a long time in showing consideration for sporting behaviors and its consequences because sports have always seemed an irrelevant pastime.

In the last years, notwithstanding, social sciences are trying to explain this massive phenomenon that is getting world-wide dimensions. Sociologists would do well if they paid attention to sports. Sports, under their irrelevant appearance, hide many keys to understand social trends in contemporary societies.

L'esport com a pràctica social en la modernitat

L'esport constitueix un determinat comportament humà. Es tracta d'una construcció cultural que implica l'adopció de formes concretes de conducta, essent envoltades d'un complex entramat que inclou accions, relacions, emocions, símbols, rituals i valors. L'esport com a fenomen social contemporani no és atribuïble a cap creador o inventor. Com tot procés cultural, s'ha anat configurant d'una manera no planificada d'acord amb unes determinades circumstàncies que el dotaren d'un context sociocultural que

---

propicià el seu origen, evolució i definitiva expansió per tot el món, tal i com s'esdevé actualment.

Podem afirmar que l'esport s'ha convertit, a finals del segle XX, en l'entreteniment universalment més conegut. No hi ha cap racó al planeta on aquesta forma tan peculiar de passatemps no sigui coneguda, practicada o seguida per grans masses d'afecionats. Tots vam poder observar recentment el tan desgraciat i actualíssim conflicte bèl·lic del Zaire, imatges esgarrifoses, en les quals nens i joves jugaven a futbol al costat d'un camp de refugiats, mentre que a pocs metres jeien centenars de persones moribundes.

Indubtablement, el passatemps preferit dels joves i "fills de papà" burgesos del segle XIX, s'ha democratitzat a escala universal. Fins i tot, si algú no se sent atret per l'espectacle o la pràctica esportiva, li resultarà quasi impossible eludir el seu gran poder d'influència en la societat dels nostres dies, molt especialment si es tracta de les societats que formen el que coneixem com "primer món".

L'esport constitueix avui en dia el que alguns autors denominen fenomen cultural total, és a dir, configura i entrellaça una forma d'actuar humana que està fosa i agermanada amb altres pautes culturals, de tal manera que resulta molt difícil elucidar quan comença i quan acaba el comportament esportiu. Per altra banda, com a costum social sorgit de l'esport i del complex procés de desenvolupament del capitalisme, de la revolució industrial i tecnològica, de l'organització dels estats moderns mitjançant democràcies parlamentàries o de l'expansió internacional dels mercats, s'ha anat entreteixint un model cultural perfectament adaptat a les exigències de la vida actual, i així s'ha constituït la cultura esportiva com una superestructura hegemònica en tot el món.

Aportar una visió sociològica al voltant de l'esport implica necessàriament entendre aquest fenomen com un objecte d'estudi sociològic. Això vol dir d'una forma immediata que l'exercitació no productiva, i no fa tant de temps desconsiderada acadèmicament i científica, s'ha convertit en un comportament social que ostenta múltiples i complexes derivacions que han suscitat l'interès de disciplines diverses.

L'esquí, el futbol, el turisme de caps de setmana a la platja o bé a la muntanya, les diferents activitats desenvolupades en el gimnàs, en els passejos o en les sessions de fúting, per esmentar només algunes de les pràctiques més usuals, s'han convertit en una quelcom quotidià, en un ús social característic del nostre temps històric. Així doncs, resulta lògic, a causa del volum de població a qui afecta aquest costum, que la dimensió social del fenomen atregui l'interès dels economistes per tal de conèixer el seu impacte

econòmic, dels experts en dret per mor d'estudiar la seva adequació i implicació en relació a la legalitat vigent, dels psicòlegs per valorar la seva relació amb el desenvolupament personal i la terapèutica aplicada en bastants casos, dels pedagogs preocupats per l'ocupació de l'oci, i de les moltes disciplines encarregades de molts d'altres problemes que es deriven d'aquest fenomen.

També podem esmentar allò que sobre aquest tema ens diuen la sociologia i les disciplines socials en general, ja que ens referim a un fenomen protagonitzat per milions de persones. Apropar-se a conèixer les característiques de la societat contemporània implica necessàriament topar de cara amb l'exercitació física i la pràctica esportiva com un ús social típic de la nostra quotidianitat. Un antropòleg vingut de l'espai difícilment podria explicar als seus congèneres la singularitat de les societats contemporànies sense al·ludir amb èmfasi a aquest fenomen. Un sociòleg tampoc, atès que en el seu ofici, a més a més de les enquestes d'opinió, necessita explicar els esdeveniments socials en el marc d'una dinàmica històrica plausible i amb bones dosis de certesa.

Malgrat això, convé alertar que aquesta consideració preliminar té una explicació en el marc de les societats contemporànies opulentes. Em refereixo a no més d'una vintena d'estats que engloben una mica més del 18% de la població mundial actual, però que manegen el 90% de la productivitat econòmica, del desenvolupament tecnològic, de la informació de tot tipus i de la gestió política que governa aquest planeta. Existeix un desequilibri planetari patent entre les nacions pobres i les riques; un desenvolupament desigual que desencadena fenòmens i necessitats molt diferents.

Entendre l'esport com un problema sociològic és fer-ho respecte els espais i les poblacions hegemònics, de les societats més riques, poderoses i que marquen la pauta de l'esdevenir històric actual. Per a més de quatre mil milions de persones en l'actualitat, l'esport constitueix una imatge d'impacte que les il·lustra respecte dels costums dels països rics, als quals tracten d'imitar. Les tràgiques condicions de vida de milions de persones a l'anomenat Tercer Món semblen mitigar-se sota l'envelat de les atractives imatges de l'espectacle esportiu que destrueix voraçment els seus costums. I les seves condicions de vida s'allunyen progressivament de les seves idil·liques aspiracions. No podem ni hem d'oblidar aquesta part substancial de la realitat que envolta la vida dels homes i les dones en aquest moment històric.

L'origen de l'esport com a problema sociològic

L'esport com a fenomen històric pot datar-se, podem establir-ne la cronologia. En aquest sentit, avui disposem d'indicis i testimonis històrics suficientment contrastats que poden explicar-ne l'origen.

La baixa edat mitjana començà a oferir un suggestiu quadre de nous costums entre la minoria social hegemònica. Mediatitzats per la florida embranzida de banquers, marxants i usurers, els nobles anaren cedint progressivament competències directes sobre els seus serfs, als quals exhaurien a base d'impostos per proveir-se com a guerrers eficients. Els monarques aprofitaren la pressió monetarista dels nous temps per acollir a la seva cort la noblesa de més nissaga i tradició. Mentre es desenvolupava i creixia la societat cortesana dels segles XIV i XV, els poders de la noblesa es debilitaven. Els reis augmentaven el poder i les competències per damunt dels senyors feudals mentre queien a mans de banquers i prestamistes, els quals sol·licitats deixaven els seus diners per a la formació de grans exèrcits a canvi de privilegis i el cobrament d'impostos (M. Dobb, 1973).

Si al continent europeu el refinament de la cort fou paral·lel a l'augment del poder mercantil i burgès, que es traduí en un retraïment de la violència quotidiana, però que curiosament va desencadenar grans guerres que perduraren durant moltíssims anys (Elias, N. 1987); a Anglaterra aquest procés va conduir a cruentes i intestines guerres constants entre les diverses famílies nobles; cosa que va precipitar en gran mesura una emergència del poder burgès molt més accelerada que en el continent (Dunning, E. i Sheard, K. 1979).

El refinament cortesà havia donat lloc a un grau de civilitat inusual entre l'estirp noble, però aquest mateix procés els allunyava cada cop més de la vida quotidiana de les classes populars, que seguien amb les festivitats grotesques, promíscues i brutals; quotidianitat que coneixien perfectament els burgesos i que transformaren de forma radical un cop que materialitzaren el seu poder econòmic en domini social i polític (Hobsbawm, E. J. 1982).

L'esport constitueix un tipus d'exercitació física que emergeix de la societat com a fruit de la modernitat. En aquest sentit, manifesta una clara filiació i dependència del mateix procés que va conduir la societat anglosaxona primer i l'europea posteriorment al desenvolupament del lliure comerç, a la capitalització del camp, a la revolució industrial, a una estructura política democràtico-parlamentària i a l'ús monopolístic de la violència per part de l'Estat.

La igualtat de tots els ciutadans davant la llei, la submissió estricta de tots a les regles del dret, la sacralització del treball com a

generador de la riquesa de les nacions i, fins i tot, la santificació del més enllà o la fe cega en el progrés de l'home, significaren un canvi de moral dràstic en l'horitzó de la vella Europa (Hill, C. 1980). En aquest context històric hem de situar els orígens de l'esport, una manera molt civilitzada de canviar els vells i brutals jocs i competicions agropecuàries en l'exercitació física predilecta dels joves "gentlemen", els fills de la rica burgesia anglesa que havia capitalitzat el món rural anglès, la "gentry".

Amb el desenvolupament capitalista les idees il·lustrades, el domini de la raó i el desenvolupament científic van perdre força. Altres països europeus s'endinsaren a poc a poc en el procés de la modernitat; calia transformar-se per progressar i no perdre el tren de la riquesa i el poder. Espanya i Catalunya no en van ser una excepció.

Resulta especialment significatiu constatar que en la irrupció i la consolidació, en el terreny espanyol, de l'esport anglès, tal com es va denominar durant tot el segle XIX, Catalunya hi va exercir un protagonisme transcendental. Pel que sabem, les primeres expressions formals (competicions i formació de clubs) d'aquesta nova manera de procedir ciutadana, es van fer amb bastants anys d'antelació a Madrid, Huelva o San Sebastián (Lagardera, F. 1991).

¿ Quines circumstàncies històriques es donaren perquè a Catalunya es consolidés l'estructura esportiva de forma definitiva i els dirigents esportius n'assumissin un clar lideratge en el procés, quan a la majoria de les modalitats pioneres els primers clubs catalans foren fundats amb quasi deu anys d'endarreriment respecte dels degans espanyols ?

Gran part d'aquesta explicació, amb reflexos de certesa d'acord amb la documentació històrica coneguda, pot trobar-se en la molt diferent dinàmica econòmica i social que es vivia a Catalunya a mitjans segle XIX respecte de la resta del territori espanyol. Des de final del segle XVIII l'impuls comercial català resultà molt important, cosa que va propiciar que, al llarg del XIX, se n'assentessin les bases del desenvolupament industrial (Jutglar, A. 1984). Mentre la burgesia catalana avançava i impulsava la modernització de la seva estructura econòmica i conseqüentment la seva transformació social, a la resta d'Espanya la burgesia es comportava de manera dispersa i divergent, tant políticament com econòmica: en uns casos i territoris, donant suport als sectors més conservadors; en d'altres, radicant-se més políticament que econòmica (Tuñón de Lara, M. 1972).

El comportament esportiu fixà les seves arrels sòlidament en territori català, mentre que a la resta d'Espanya va anar a remolc de

les iniciatives que a partir de 1888 es prengueren preferentment a Barcelona. El desenvolupament desigual entre Catalunya i la resta de territoris espanyols per adquirir la modernitat, també restà palès de manera clara en el cas del fenomen esportiu, un costum típicament modern.

El fet històric que configura l'aparició de l'esport en el marc del desenvolupament de la modernitat, significa que aquesta nova forma de portar a terme els entreteniments físics de caràcter competitiu va tenir un gran paper transformador en els usos premoderns. En primera instància, perquè civilitzà els brutals i violents enfrontaments usuals en no poques de les distraccions premodernes, especialment les que es portaven a terme en l'àmbit agrari anglès; però un cop reglamentats els jocs i les competicions premoderns, es creà una estructura institucional típicament moderna: els clubs i les federacions esportives, que funcionaren a imatge i semblança de les institucions socials i polítiques modernes. Finalment, en la mesura que s'anaren modernitzant les societats i el desenvolupament de l'esport augmentant vertiginosament, aquest fenomen actuà com a procés de culturitzar les masses populars d'una manera molt eficient. L'esport ha jugat, doncs, un paper civilitzador de grans conseqüències socials, polítiques i econòmiques.

La societat esportivitzada

L'impuls destructor de l'esport per transformar costums socials i exercitacions físiques tradicionals ha resultat tan potent, que podem afirmar que ha anat esportivitzant una multitud de jocs tradicionals, exercitacions diverses, costums quotidians, gustos estètics, hàbits i un enorme catàleg d'usos socials que han penetrat amb insòlita facilitat en el teixit social dels cinc continents. És per això que podríem qualificar les societats opulentes dels nostres dies d'esportivitzades.

Actualment no podem evitar entrebancar-nos amb el comportament esportiu, en qualsevol de les múltiples i diversificades expressions, ens agradi o no, siguem o no practicants d'alguna modalitat esportiva, mostrem o no algun tipus d'interès per l'espectacle esportiu, aquest fenomen està present en la nostra realitat quotidiana. Qui no coneix Ronaldo? Quin ciutadà de la Unió Europea no ha utilitzat o utilitza algun cop sabates esportives, xandall o pantalons curts? Qui no ha vist en directe o per televisió algun tipus d'espectacle esportiu? Qui no té entre els seus parents o amics algun practicant o afeccionat esportiu? Fins i tot els més

recalcitrants opositors a l'esport no poden eludir aquesta realitat social tan present en les nostres vides.

Però quin tipus d'exercitació física suposa l'esport? La lògica de l'esport s'expressa bàsicament a través d'un enfrontament o una competició establerts escrupulosament mitjançant un sistema de regles. A partir d'aquesta lògica antagonista es construeix tot el seu eix vertebral. Es podrà fer qualsevol tipus d'anàlisi de caràcter axiològic, ideològic, moral, pedagògic o de qualsevol altra classe, però no tenir en compte aquest tret essencial representarà una manca de rigor groller en tractar de comprendre la seva significació social.

La lògica de l'esport resulta clarament coherent amb la lògica del tipus de producció capitalista, amb les lleis del mercat o amb la lògica del sistema de representació parlamentària. A partir d'aquesta lògica es poden deduir valors tals com el de la igualtat, la lliure competència, la justícia, el progrés i el treball o la moral del triomf i de la salut. Tot això en perfecta harmonia amb l'esperit de la modernitat que es va il·luminar amb la Il·lustració. El fenomen esportiu configura així una complexa xarxa cultural perfectament inserida en la cultura dominant, amb el gran avantatge de la fàcil entrada en el teixit social gràcies a una mediació comunicativa accessible a les grans masses. Guarnida per una simbologia icònica i una codificació translingüística, la cultura esportiva s'ha universalitzat més enllà de les nacionalitats, els credos i les singularitats culturals (Lagardera, F. 1991).

La lenta, però definitiva, destil·lació de la cultura esportiva a la vida quotidiana de milions d'éssers humans, ha possibilitat a l'ensem la consolidació de la manera d'obrar i de pensar típic del Nord occidental i desenvolupat. Si en la primera etapa de la seva expansió durant el segle XIX, l'esport col·laborà com cap altre fenomen social en la sensible disminució de la violència social, manifestada d'una manera exacerbada en les distraccions i antagonismes lúdics; en la segona fase expansiva, després de la Segona Guerra Mundial, ha aconseguit, amb molta més força i eficàcia que els millors exèrcits, uns efectes aculturadors sense comparació. En aquest sentit de popularitat i fixació social dels seus trets culturals, l'accepció de societat esportivitzada adquireix sentit, ja que la cultura esportiva i els estils de vida esportius s'han dipositat definitivament en la mentalitat i en el quefer de milions de persones.

L'esport a la llum de la teoria sociològica

La complexitat dels fenòmens socials i la dificultat per poder explicar-los amb grans dosis de certesa han provocat l'aperturisme

de la sociologia a nous corrents de pensament i a renovades propostes metodològiques, cosa que ha enriquit notablement la teoria sociològica en els darrers cinquanta anys. En aquest sentit, la disciplina sociològica resulta eminentment pragmàtica.

Però l'esport, com a fenomen social emergent, malgrat el caràcter heteròclit de la sociologia, ha estat considerat un objecte d'estudi sociològic marginal fins ben entrats els anys setanta. Malgrat això, i malgrat que la sociologia de l'esport ha avançat espectacularment les darreres dues dècades i el fenomen esportiu ha esdevingut un costum dominant en la nostra societat, els estudis sociològics al voltant de l'esport encara retenen un cert "glamour" menor, acadèmicament i científica considerat. Error que cal corregir en alguns sectors de la sociologia, ja que caldrà considerar com a error aquelles explicacions globalistes de la nostra societat que no tinguin en compte el paper civilitzador i el poder aculturador d'aquest costum tan genèric i fermament arrelat.

Però tot i ser minsos els estudis que s'han proposat desxifrar el paper emprat per l'esport en la construcció i desenvolupament de la societat contemporània, a excepció de N. Elias; sí que han estat prolífiques les investigacions i aproximacions teòriques que s'han proposat, a la llum de molt diversos corrents de pensament, explicar la funció social o el protagonisme d'aquest passatemp quotidià en el món modern. En aquest sentit, cal portar a terme, tot i que d'una manera sintètica, una revisió d'aquestes concepcions de l'esport, encara que en un estricte sentit no representen l'estat actual de la qüestió sociològica de l'esport.

1.- L'esport des de la perspectiva funcionalista:

Des d'aquesta perspectiva, J. W. Loy (1978) concep l'esport com un joc institucionalitzat característic d'un model cultural i d'una estructura social, enfortit en la societat contemporània, de la qual els elements inclouen valors, normes, sancions, coneixements i posicions socials (rols i estatus). L'esport constitueix així una de les manifestacions més genuïnes del sistema social imperant, la funció del qual rau en la capacitat per integrar-hi a una gran multitud de persones i socialitzar-les mitjançant aquesta pràctica.

L'esport, entre altres coses, ajuda a la formació d'identitats nacionals i personals, atorga l'oportunitat per projectar tensions i canalitzar l'agressivitat (McPherson, B. 1978), i adopta diferents graus de complexitat en el seu procés de socialització, tant des d'una perspectiva institucional com individual, fins aconseguir harmonitzar les pertorbadores divisions del sistema social (Kenyon,

G. 1986), fent efectius els processos d'integració i socialització.

Per a G. Lüschen (1982), l'esport constitueix un subsistema del sistema social imperant, en el qual els conflictes i les diferències d'estatus vénen determinades per la pròpia estructura interna d'aquest subsistema. Per la qual cosa, ni l'esportista professional pot considerar-se un treballador assalariat, ni el conflicte és tal o el sistema de rangs i jerarquies no pot homologar-se al sistema de classes socials.

W. M. Leonard (1984) estableix un correlat entre el sistema social imperant i el sistema esportiu. L'esport implica així un exemple viu i edificant d'organització social, acomplint una clara funció integradora i socialitzadora.

Aquesta orientació sociològica atorga a l'esport una funció clarament benèvola, com a activitat que reforça i desenvolupa el sistema social vigent. Les seves conceptualitzacions tendeixen a ser necessàriament prescriptives, la qual cosa infereix amb relativa claredat que l'equilibri social existent és l'únic possible en la societat contemporània.

2.- L'esport des de l'òptica marxista

Les interpretacions marxistes fan esment al fet que l'esport és un producte genuí de la revolució industrial i del nou ordre social establert per la burgesia. Es tracta d'anàlisis que tenen en el materialisme històric la seva fonamentació metodològica. Per a la sociologia marxista, l'esport constitueix el reforç positiu i ideològic que utilitza el sistema capitalista per aconseguir en la massa social una aquiescència moral i fàctica que fa possible que les relacions de domini i poder continuïn inalterables.

L'obra clàssica de l'alemany Bero Rigauer, *Sport und Arbeit*, publicada el 1934, constitueix el primer precedent que instaura una interpretació de l'esport com a fenomen social des de la perspectiva marxista. Traduïda pel nord-americà A. Guttmann, fou publicada per primera vegada en anglès l'any 1981. La influència d'aquesta obra ha estat de gran importància perquè es consolidi a França, el Canadà i el Regne Unit una sociologia de l'esport fonamentada en el materialisme històric. L'autor més prolífic des d'aquesta perspectiva és, sens dubte, el francès J. M. Brohm, fundador i director de la revista *Quel corps?* En una de les seves obres més polèmiques (1976) destaca l'acció repressora que instaura el model esportiu mitjançant els mecanismes de sublimació i dessublimació repressora de clara influència freudomarxista, en especial de H. Marcuse, mitjançant els quals es transmeten valors ideològicament

positius vinculats a l'esport.

En la seva obra més coneguda dins l'àmbit espanyol desenvolupa aquest caràcter aparentment positiu de l'esport: "l'esport constitueix la reproducció dels valors de la societat capitalista funcionant com una superestructura ideològica positiva (és la institució del regne de la positivitat), neutra (mai qüestiona l'ordre establert), integradora (és una forma de comportament, un model social ideològicament valorat), i ritual (se n'ha convertit en l'àmbit de la mitologia profana afavorida pels mitjans de comunicació), objecte d'un gran consum que fa que aquest sigui viscut com una cultura quotidiana" (1982).

A *Le mythe olympique* (1981) tracta de mostrar el caràcter marcadament ideològic dels valors esportius difosos universalment pel moviment olímpic. La idea que el cosmopolitisme olímpic es converteix en la religió atlètica universal oculta en un món laic, assenta les bases que expliquen que l'olimpisme funcioni com un mite contemporani. "La transcendència suprahistòrica d'una idea noble i generosa que, com a conjunt de representacions mil·lenàries, juga un rol catalitzador d'una societat i d'una cultura identificades com la cultura occidental, amenaçada contínuament."

En la dècada dels anys vuitanta es consolidà un corrent marxista en Sociologia de l'esport clarament decantat per la influència d'A. Gramsci. La seva anàlisi de les relacions socials i el poder exercit per l'estat, els induí a prescriure la ideologia com un sistema operant mantingut per les classes socials poderoses amb la finalitat de mantenir la seva hegemonia i domini. En aquest sentit, l'anglès J. Hargreaves (1982) manté que: "la ideologia té una base material en la pràctica social i no és precisament l'antitesi de la ciència", i la cultura "un programa sencer de vida" i, com a tal, immens dins de la cultura en el si de la qual es troba l'esport.

L'esport forma part de la cultura com altres manifestacions: el cinema, el teatre o la dansa; i aquesta peculiaritat popular li atorga un caràcter de fàcil penetració en el teixit social. L'evolució de l'estructura social, és a dir, la seva constant modificació i desenvolupament, ha d'ésser entesa dialècticament com un procés dinàmic en el qual s'inscriu l'esport com a poderós vehicle per integrar la cultura obrera dins de les relacions socials, el poder hegemònic de les quals és exercit per la burgesia. És per això que aquest procés ha d'ésser necessàriament estudiat des d'una perspectiva històrica, i a aquesta finalitat va dedicar la seva obra *Sport, Power and Culture* (1986), en la qual ofereix una suggestiva visió històrica que va des dels orígens de l'esport contemporani fins a la consumació de l'hegemonia burgesa després de la Segona Guerra Mundial, quan es produeix la definitiva integració de la força

obrera a la cultura esportiva.

D'altra banda, R. Gruneau emfasitza en la seva anàlisi que el poder s'exerceix bàsicament a través dels mecanismes de l'estat. En la seva constitució, la societat i, fonamentalment, la cultura hi juguen un paper especialment significatiu. La cultura esportiva engloba en si mateixa un model acabat que es troba en perfecta harmonia amb l'estructura bàsica de l'estat contemporani. L'esport ofereix així, mitjançant les seves estructures simbòliques, una possibilitat real d'integrar a grans masses de població dins de l'aparell estatal, i manté d'aquesta manera l'hegemonia dels grups dirigits i dominants d'aquest. "L'esport com a procés cultural té dos moments: el primer està en relació amb el treball específic de l'atleta, i el segon representa el context social en el qual es dona el fet esportiu; la cultura, doncs, no és un fet autònom de la realitat social i està basada en l'activitat humana. I la seva existència significa un producte concret de les relacions de domini en les quals l'estat modern és el seu millor baluard" (1983).

3.- L'esport des de la sociologia figurativa

Denominada així pels seus propis inspiradors, N. Elias i el seu deixeble més avantatjat, E. Dunning, perquè per tal de comprendre els processos socials, i l'esport ho és sense cap dubte, utilitzen el concepte de figuració sociològica, mitjançant el qual N. Elias (1982), en una de les seves obres bàsiques, pretén superar l'arbitrarietat de distingir entre individu i societat.

L'aportació central d'aquest corrent s'expressa en la teoria dels processos de la civilització que intenta revelar, des d'una perspectiva històrica de llarga durada, els canvis que en els usos socials han anat construint la modernitat. El que Elias (1987) mostra en la seva anàlisi històrica és que al mateix temps que les formes de vestir, el comportament a taula, posats o expressions del gest, a partir del segle XV en la societat cortesana es va instaurar també un nou codi moral entre l'aristocràcia, ja que no era l'aguerit valor i l'agressivitat el que d'ells s'esperava, i es va produir d'aquesta manera un gradual control de la violència en les relacions socials.

La complexa xarxa d'interdependències a la qual es va veure sotmesa la societat cortesana és una clau decisiva per comprendre l'adveniment de l'estat modern, i en aquest procés civilitzador els cruents passatemps medievals es regularen fins a donar lloc a l'esport contemporani. "El naixement del govern parlamentari parteix del procés de formació de l'estat a Anglaterra i sobretot del desequilibri en la balança de poder entre el rei i les classes altes

amb grans extensions de terra, les quals desenvoluparen un paper actiu i no només passiu en el creixement de la societat anglesa. Si preguntem per què els passatemps es convertiren en esports a Anglaterra, no podem deixar d'esmentar que el desenvolupament del govern parlamentari, i per tant d'una aristocràcia i d'una "gentry" més o menys independents, van tenir un paper decisiu en el desenvolupament de l'esport". (N. Elias, 1992).

Al mateix temps que es consolidà aquest refinament de l'estament noble, un nou ordre social promogut per la burgesia, sorgí l'estat modern, capitalista i parlamentari que sancionà el dret a l'exercici monopolístic de la violència. És en aquest context sociohistòric en el qual emergeix l'esport modern com a arranjamant dels, en altre temps, violents esports populars anglesos, el nou ordenament jurídic, polític i moral.

A més a més de constatar que l'esport contemporani és una xarxa més del gran cabdell d'interrelacions que conflueixen en el desenvolupament del procés de civilització europeu, del qual emergeix la societat actual, l'aportació substancial de N. Elias rau en la consideració que l'esport, lluny de significar un passatemps inofensiu i intrascendent, és una de les claus socials que ens permeten comprendre l'origen i l'evolució dels temps moderns: "l'esportivització va ser com una empenta civilitzadora comparable per la seva direcció global a la cortesanyització dels guerrers, procés en el qual les opressores regles de l'etiqueta desenvoluparen un paper significatiu (...). És possible pensar que les societats europees, des del segle XV en endavant, per dir-ho d'una manera general, van patir una transformació que imposava als seus membres una reglamentació cada vegada més àrdua de la seva conducta i dels seus sentiments (...). El progressiu reforçament dels controls reguladors sobre les conductes de les persones i la corresponent formació de la consciència, la interiorització de les normes que regulen amb més detall tots els àmbits de la vida, garantia a les persones una més gran seguretat i estabilitat en llurs relacions recíproques, però també implicava una pèrdua de les satisfaccions agradables associades amb formes de conducta més senzilles i espontànies. L'esport fou una de les solucions a aquest problema" (Elias, N. 1992).

4. La perspectiva estructuralista

Influït directament per l'estructuralisme lingüístic de F. de Saussure i R. Jakobson, el pensament antropològic desenvolupat per C. Lévi-Strauss, intenta reduir un tipus de realitat a un altre,

atès que la realitat veritable no és mai la que millor es manifesta als ulls de l'observador. El mètode d'investigació basat en aquest principi, considera els fenòmens socioculturals com a signes, de manera que, constituint sistemes, són susceptibles d'ésser analitzats per conèixer-ne l'estructura. Una vegada coneguts, poden ser formulats com a models teòrics capaços de fer intel·ligibles la realitat antropològica.

En el camp de la sociologia, aquest mètode ha estat utilitzat especialment per P. Bourdieu, l'abundant obra del qual ha orientat molts treballs en l'àmbit de la Sociologia de l'esport francès. Les investigacions de C. Pociello (1981), G. Vigarello (1988) i P. Parlebas (1988) entre d'altres, s'han vist influïdes d'alguna manera per P. Bourdieu, encara que, en sentit estricte, no es pot dir que siguin estructuralistes. Segons Bourdieu "per tal que pugui constituir-se una Sociologia de l'esport, és necessari, abans de tot, adonar-se que no es pot analitzar un esport concret independentment del conjunt de les pràctiques esportives; és necessari pensar l'espai de les pràctiques esportives com un sistema en el qual cada element rep un valor distintiu" (1988).

La història de les pràctiques esportives constitueix una història estructural que té en compte les transformacions produïdes al llarg del temps. Només així serà possible detectar propietats socialment pertinents que fan que determinades pràctiques siguin afins amb els interessos i gustos de determinats grups socials. Els esports no s'inscriuen en el marc d'una societat apart, sinó que s'ha d'estudiar el sistema esportiu en el conjunt del sistema social: "el consum esportiu no pot ésser estudiat independentment del consum alimentari o dels consums de l'oci en general" (P. Bourdieu, 1988).

Per a Bourdieu (1988), els gustos per les diferents pràctiques esportives vénen determinats per l'adscripció de classe. Els hàbits són generats en el si de la família, ja que, es tracta d'esquemes incorporats, mecanismes que funcionen de manera inconscient i que van decantant la inclinació de les persones envers alguns models de pràctiques: energeticoestoiques (ciclisme, boxa, lluita, etc.), distingits i no violents (tennis, esquí, esquash, etc.) o elitistes (golf, polo, vela, etc.). C. Pociello (1981) també utilitza aquest esquema estructural per explicar l'aparició de les noves modalitats esportives com el surf, wind surf, ala delta; i estableix diferents models en els quals, en uns predomina la força bruta i en els altres la utilització de l'energia del propi mitjà, la gràcia i l'estètica o la prioritat de l'agilitat i dels reflexos.

P. Parlebas (1985) també creu entreveure correspondència entre el model de les pràctiques i el model corresponent a l'adscripció de

classe: "Es podria, sens dubte, remarcar que el pugilat, els esports de contacte i els esports brutals, han estat practicats quasi exclusivament per les classes socials menys afavorides, mentre que els esports de distància, en els quals el contacte es troba amortit i, fins i tot, es realitza de manera indirecta mitjançant un instrument, han quedat reservats a l'aristocràcia."

5. La perspectiva interaccionista

L'interaccionisme sociològic s'ha consolidat com un corrent de clara influència etnogràfica, ja que centra els seus estudis en els actors directes dels fets socials. Des d'una primera aproximació descriptiva, intenten situar els fenòmens socials a partir de les percepcions i de les vivències que sobre els fets que els configuren manifesten cadascun dels diferents protagonistes que es constitueixen en els seus informants.

L'alemany K. Weis és un dels pioners d'aquest corrent dins de la Sociologia de l'esport. Ha realitzat estudis etnogràfics sobre la significació de l'esport en societats precapitalistes i, molt especialment, estudis sobre la marginació social i el paper que juga l'esport en la dinàmica d'aquests grups.

Weis diferencia entre associació i institució, ja que a la primera podem pertànyer com a membres, mentre que a la segona hi estem sotmesos. Així mateix, diferencia entre institució i organització, designant a aquesta última com "l'òrgan executiu de la institució amb les seues models de conducta institucionalitzats" (1979).

Aquestes diferenciacions són de gran importància per comprendre la significació social de l'esport. Aquest apareix com una nova institució, és a dir, no és una institució necessària o de base, però en constituir-se com a tal, no només fa ús de les pròpies atribucions sinó que li són transferides unes altres que abans desenvolupaven altres institucions. Per això és d'especial rellevància estudiar cadascun dels contextos culturals en els quals s'instaura l'esport. "L'esport ostenta molt diferent significació segons diferents grups de persones, en especial, si aquestes responen a diferents patrons culturals" (K. Weis, 1990).

Marsh, Rosser i Harré (1978), van interpretar la violència en el futbol com si fos una batalla ritual en un territori determinat. D'aquesta manera, a partir d'interpretar el significat que cadascun dels actors creu representar en l'acte esportiu, arriben a definir la situació social en la qual aquest té lloc. Aquest plantejament els va portar a entendre la violència com una mena de ritual en què els actors tendeixen a projectar la seua agressivitat continguda. A

Espanya, J. Durán (1995) també ha utilitzat aquest plantejament per estudiar els seguidors futbolístics, tot i que les conclusions difereixen sensiblement.

En els darrers anys, ha despertat un gran interès sociològic l'estudi de les emocions en l'esport i, en bona mesura, ha existit una clara tendència a utilitzar treballs de camp etnogràfics que centren la seva atenció en la percepció i vivència que els protagonistes i espectadors tenen de la competició esportiva, en els quals es detecta que l' "emoció més que ser quelcom estàtic, és un itinerari emocional d'atribució de significats que varia amb el pas del temps" (Puig, N. i Morell, S., 1996).

L'esport com a fenomen complex

Les diferents interpretacions que de l'esport fan diversos corrents del pensament social, ens indiquen que ens trobem davant d'un dels més controvertits problemes socials que, lluny de poder ser explicats de forma unitària, decanten matisos cada cop que s'elaboren construccions teòriques al seu voltant.

Una de les característiques socials més destacades d'aquesta fase evolucionada de la modernitat (per a d'altres modernitat radicalitzada, tardana i fins i tot postmodernitat) és sense cap dubte la gran velocitat amb què es produeixen els canvis socials, econòmics i tecnològics. En aquest vertigen de finals de segle i de mil·lenni, tampoc no s'hi escapa l'esport.

Les dades sociològiques més recents de les quals disposem assenyalen una clara tendència cap a la diversificació de les pràctiques esportives i de les exercitacions físiques en general (García Ferrando, M. 1997). I tot i que la immensa majoria de la població segueix denominant un gran arsenal de noves pràctiques físiques com a esportives, per mor de la cultura esportiva, sabem que moltes d'elles no nodreixen la mateixa lògica, ja que essent la competició el tret identificador més clar, algunes de les denominades avui en dia, per gran part de la població, com a esportives, són en realitat exercitacions no competitives, de fet poc o quasi gens esportives.

La complexitat del fenomen esportiu rau, per altra banda, en la seva radiant força expansiva, que l'ha convertit en una pràctica quotidiana o en un espectacle seguit amb devoció per cents de milions de persones a tot el planeta. L'esport és un fenomen contemporani general, però a la vegada, engloba en si mateix enormes singularitats, depenent en gran mesura de les característiques culturals, econòmiques i socials del territori on

s'estableix. La dimensió social que ostenta l'esport a l'hemisferi nord difereix substancialment d'aquella que té a la majoria de les nacions ubicades a l'hemisferi sud. Si s'estudia l'esport a la societat americana del nord (Canadà o Estats Units) i es compara amb allò que passa al Perú, Equador o Bolívia, ens adonem ràpidament que ens estem referint a dos fenòmens molt diferents, tot i que l'expectació social davant un gran esdeveniment esportiu de caràcter mundial atregui a milions de persones d'ambdós hemisferis.

Però el repte epistemològic que ens assenyala la teoria del coneixement en ciències socials ens situa davant la necessitat de trobar explicacions d'alta generalitat, tot i que sigui a risc de perdre la possibilitat d'utilitzar un voluminós cabdal d'informació garantida per la força dels fets. És en aquest sentit que les aproximacions sistèmiques al fenomen esportiu en els darrers anys han tingut l'oportunitat d'expressar-se en diferents publicacions.

En aquests moments del discórrer històric, assistim a un esdevenir social aparentment contradictori: en el moment històric en el qual l'estructura esportiva adquireix més força i poder social, amb la invasió en els mitjans de comunicació de masses de l'espectacle esportiu, amb el desenvolupament econòmic de les competicions esportives de màxim nivell o amb la instauració definitiva de la cultura esportiva entre les masses, es comença a produir un fenomen paral·lel a la fractura, de diversificació, mitjançant el qual milers de persones que són afins a l'esport i fins i tot han estat practicants regulars, estan modificant els hàbits i trien exercitacions físiques d'un altre ordre, no només amb un altre embolcall, sinó amb una altra lògica, amb altres interessos i motivacions, amb altres expectatives.

Una manera d'aproximar-nos a aquesta conjuntura històrica, la trobem en la concepció de l'esport com un sistema obert (Puig, N. i K. Heineman, 1991) que està portant a terme un progressiu procés de diferenciació intern a causa de les pressions i influències externes. Però basats en la teoria dels sistemes autoreferents (N. Luhmann, 1996) que concep els sistemes socials com a recursius i circulars, també és possible inferir que s'està produint un doble procés, per una banda una major diferenciació i identitat del sistema esportiu que continua essent un gegant a nivell planetari, i, per una altra, un fenomen de disgregació o decantació social que en els països més rics del món està produint un nou ordre sistèmic, que es nodreix de pràctiques i exercitacions físiques de signe divers, però no esportives i que tendeixen a constituir-se en un sistema diferenciat (Lagardera, F. 1996).

Què està passant en les societats opulentes perquè apareguin tan ràpidament i amb tanta intensitat nous usos socials en relació amb l'exercitació física? Després de la segona guerra mundial, grans masses de població a Europa i Amèrica del Nord accediren, en tan sols dues dècades, a uns nivells de vida que a principis de segle eren només accessibles a una minoria selecta. Aquest fenomen social s'ha denominat la revolució de classes mitjanes.

L'accés de grans masses de població a serveis, béns i mitjans per assolir una vida segura i confortable pot explicar, en alguna mesura, la ruptura social i cultural a la qual estem assistint a hores d'ara. Primer, perquè ha permès la progressiva emancipació i projecció social que estan protagonitzant les dones en les darreres dècades. Segon, perquè s'ha propiciat un espectacular increment de la població vella que cada vegada disposa de millors condicions de vida i de salut. Cada any hi ha més gent gran, més sana i més forta. A l'augment progressiu de l'esperança de vida, s'hi ha d'afegir la vertiginosa caiguda de la natalitat deguda, entre d'altres raons, a l'alliberació del servatge femení pel fet de seguir lligada durant una part important de la seva vida a la maternitat, la qual cosa implica, per a moltes d'elles, que el protagonisme social i laboral les indueixi a un rigorós control de la descendència: un fill, dos o cap comença a ser la norma, sobretot a Espanya, el país amb menys natalitat del món en aquest moment.

Gent gran i dones protagonitzen fonamentalment aquest trencament en els hàbits esportius, aquesta diversitat en l'exercitació física que segueix mantenint, malgrat tot, la salut com a principal expectativa (García Ferrando, M. 1997), però que deriva l'esperit competitiu cap a la distracció, la companyia, el coneixement personal, l'estètica corporal o el benestar i equilibri de cos i ment.

Els passejos i trotades lleugeres per la natura o pels voltants de les ciutats, les sortides turístiques i excursions als entorns naturals, les excursions en bicicleta, les sessions d'aeròbic, balls i danses diverses, relaxacions, bioenergies, gimnàstiques suaus de tot tipus dirigides o de forma lliure, saunes, massatges i una infinitat d'exercitacions físiques que ocupen bona part de l'oci actiu, estan trobant la seva ubicació en el món d'avui de la mà de dones i gent gran.

Encara no es tracta d'un fenomen majoritari, però les estadístiques mostren la tendència cap a l'estancament de les pràctiques estrictament competitives (García Ferrando, M. 1997), l'augment dels consumidors de l'espectacle esportiu i el creixement accelerat d'aquests nous models d'exercitació corporal. Aparentment, no es tracta de fenòmens contradictoris, però en la

seva estructura mostren lògiques dissemblants, clarament diferenciades.

Aquesta aparença amb la pràctica esportiva ha reforçat i revaloritzat el culte a l'estètica corporal, a una presència social d'un cos sa, lleuger, àgil, flexible i adaptable a les exigències dels requeriments mundanals. Pel que respecte a la cultura esportiva, s'ha sobreposat una cultura de l'exercici físic per a tots. El cos esportiu, hipermusculat o l'estètica corporeïtat jove i sensual pot resultar atribuït dels millor dotats, d'una minoria selecta o producte de llargs períodes d'entrenament i treball, però per a la immensa majoria s'obre un altre horitzó molt més accessible: el cos sa i actiu portador d'una estètica singular que assoleix mitjançant exercitacions físiques tan diverses que resultaria estrany que algú no trobés el tipus de pràctica ajustada als seus interessos i necessitats.

Donar resposta a aquesta diversitat i puixança social en els usos esportius i en les noves exercitacions i pràctiques corporals no esportives, tot i que majoritàriament s'identifiquin com a esportives (García Ferrando, M, 1997), constitueix avui un dels reptes més suggestius per a la teoria sociològica, ja que lluny, molt lluny, de constituir una moda fugissera, signifiquen pautes de comportament que configuren un programa cultural que s'insereix en els costums, però també en els cossos de les persones.

En els dominis del cos: esport alliberament o esport submissió?

L'accepció de domini públic en l'actualitat, del fet que exercici és igual a salut, està configurant una cultura corporal polièdrica i heterogènia, però que té en la cultura esportiva, encara avui en dia clarament hegemònica, la clau de la seva moralitat, de la seva divulgació i, així mateix, de la seva gestió social.

A la història trobem prou testimonis que mostren fins a quin punt la gestió i el domini social de la corporalitat han estat utilitzats com a conformador d'actituds de submissió. No resulta frívol considerar que el sorgiment de l'exercitació física sistemàtica apareix de la mà dels exèrcits. D'aquesta propietat de la corporalitat humana, també en poden donar lliçons els jesuïtes, els musulmans sufis o la tradició zen. Tant en institucions pedagògiques laiques, en institucions pedagògiques religioses, com en institucions estrictament religioses, determinats tipus de danses, cants, postures o exercitacions físiques s'han instrumentalitzat com a dominis de submissió. Els poders mediàtics, en les societats telepolites emergents, també són conscients d'aquest poder

aparentment benèvol i poc visible.

Sovint s'oblida que la nostra realitat està configurada de manera radical per la corporalitat, i que hi insereixen les seves condicions inviolables qualsevol classe de cultura. La nostra existència esdevé ontològicament la del nostre cos. Determinats tipus de postures i d'exercitacions físiques fan emergir en nosaltres emocions i sentiments diversos.

La nostra estructura còpsadora modifica el to vital davant una carícia o una agressió, però també les postures obren el nostre sentir cap a l'atenció interioritzada, cap a la passivitat i indolència, cap a l'activació energètica o cap a la creativitat més visionària. El domini postural, a més a més de possibilitar una gestió amable i sortosa del sentir, també deixa el seu rastre en l'intel·ligir. No podem ni hem d'oblidar la nostra dotació filogenètica. Si el cos és portador dels estigmes culturals, també a través del cos es poden desencadenar transformacions culturals.

De la mateixa manera, l'exercitació física també desencadena en el nostre cos diferents processos bioquímics i bioelèctrics que modifiquen el nostre to vital. Els antagonismes estimulen l'agressivitat, la tensió i les ànsies de superació. La por a perdre desencadena processos d'hipertensió, l'afany de vèncer també. En aquestes situacions, determinades glàndules segreguen substàncies opiàcies que generen plaer i addicció. Aquests processos, convenientment tractats, ajuden a créixer i a afirmar l'autonomia personal, però en molts altres casos provoquen agressivitat, inhibició o inseguretat. La seva importància rau en el fet que es puguin donar de manera inconscient, assimilant-se directament mitjançant conductes, a través de l'exercitació. D'aquí la necessitat de disposar d'excel·lents pedagogs esportius, molt més transcendent del que les aparences ens assenyalen.

Existeixen també diferents tipus d'exercitacions físiques que generen plaer sense necessitat de confrontacions antagoniques. Determinats exercicis perllongats moderadament en el temps (marxes, trotades, passejos...) també desencadenen processos bioquímics que provoquen tendències cap a estats d'eufòria. Aquestes sensacions de benestar resulten molt reconfortants i ajuden a gaudir de la sort de viure. També existeixen diversitat de pràctiques físiques que promouen comportaments solidaris i col·laboradors. Ajuden a sentir-se bé en grup, a gaudir de les relacions interpersonals, a sentir-se útil, a donar sense perdre, a rebre sense sentir-se egoista. Aquests hàbits i costums també es fixen mitjançant conductes a través d'una exercitació activa, tot i que molts d'aquests processos es produeixen també de manera

inconscient.

Per no expandir-me, diré finalment que existeixen també extensos catàlegs de pràctiques corporals, essencialment introjectives, que procuren i promouen l'atenció sobre el nostre propi cos: en la respiració, en el tacte, en la visió, en les diferents vísceres i òrgans, en els fluxos energètics, en el to muscular, en la nostra estructura òssia... Es tracta moltes vegades de pràctiques ancestrals, mil·lenàries fins i tot, però que circulen de forma massiva en el mercat molt recentment. Poden generar estats de gran lucidesa que ajudin al desenvolupament personal, però també poden resultar fàcilment manipulades i instrumentalitzades com a submissió.

La teoria sociològica no hauria d'obviar aquests moviments que s'estan produint en la societat contemporània, ja que en els països avançats, on aquests fluxos de nous costums es produeixen, ostenten connotacions i implicacions socials de rellevància, perquè en tractar-se de comportaments socials impliquen diverses i variades preses de decisions quotidianes, dotades per això d'un gran potencial transformador dels equilibris socials actualment vigents. Els estudiosos i intel·lectuals que es dediquen a observar aquests fluxos socials faran molt bé en parar esment a les transformacions recents protagonitzades en el sistema esportiu.

La sociologia té el repte epistemològic de respondre amb els seus estudis i investigacions al coneixement d'aquests processos que mostren clars indicadors de canvi social, d'entreveure i interpretar tendències, de valorar i possibilitar models d'acció. Dones i gent gran ens assenyalen noves vies d'acció social i cultural. Els seus usos socials en la gestió del temps lliure d'una manera activa, de les seves eleccions en matèria d'exercitació física, no són el resultat d'una frivolitat generacional o d'una moda fugissera. Alguna cosa es mou amb força en la base de les nostres estructures socials actuals, i els cossos d'homes i dones del nostre temps poden significar-ne un índex eloqüent.

Bibliografia

- BOURDIEU, P. (1988) *Cosas dichas*, Buenos Aires, Gadisa
- BROHM, J. M. (1976) *Critiques du Sport*, París, C. Bourgois.
- BROHM, J. M. (1981) *Le mythe olympique*, París, C. Bourgois.
- BROHM, J. M. (1982) *Sociología política del deporte* Mèxic, F.C.E.
- DOBB, M. (1973) *Estudios sobre el desarrollo del capitalismo*, Buenos Aires siglo XXI
- DUNNING, E. i SHEARD, K. (1979) *Barbarians, Gentlemen and Players*,

Oxford, Martin Roberston.

- DURÁN, J. (1995) *El vandalismo del fútbol*, Madrid, Gymnos.
- ELIAS, N. (1982) *Sociología fundamental*, Barcelona, Gedisa.
- ELIAS, N. (1987) *El proceso de la civilización. Investigaciones sociogenéticas y psicogenéticas* Mèxic; F.C.E.
- ELIAS, N. i DUNNING, E. (1992) *Deporte y ocio en el proceso de la civilización*, Mèxic; F.C.E.
- GARCÍA FERRANDO, M. (1997) "Les pràctiques esportives de la població espanyola, 1976-1996", en aquest mateix número de la *Revista Catalana de sociologia*.
- GRUNEAU, R. (1983) *Class, Sports and Social Development*, Massachusets; University of Massachusets Press.
- HARGREAVES, J. (1982) *Sport, Power and Culture*, Cambridge; Polity Press.
- HILL, C. (1980) *De la Reforma a la Revolución Industrial, 1530-1780*, Barcelona, Ariel.
- HOBSBAWM, E. J. (1982) *Industria e imperio*, Barcelona, Ariel.
- JUTGLAR, A. (1984) *Historia crítica de la burguesía en Cataluña*, Barcelona; Anthropos.
- KENYON, G. (1981) *Sport and Social Theory*, Illinois, Human Kinetics Publisher.
- LAGARDERA, F. (1991) *Una interpretació de la cultura deportiva en torno a los orígenes del deporte contemporáneo en Cataluña*. (Tesi doctoral). Universitat de Barcelona; Departament de Teoria i Història de l'Educació.
- LAGARDERA, FRANCISCO, 1996: "El sistema esportiu: dinàmica i tendències". A *Actes del II Congrés Català de Sociologia*, Barcelona, Societat Catalana de Sociologia, vol. II, pàg. 1121-1138.
- LEONARD, W. M. (1984) *A sociological perspective of sport*, Minneapolis; Burgess Publishing Company.
- LOY, J., MCPHERSON, B.D. i KENYON, G. (1978) *Sport and Social Systems*, Massachusets; Addison Wesley.
- LUHMANN, N. (1996) *Introducción a la teoría de sistemas*, Mèxic; Universidad Iberoamericana.
- LÜSCHEN, G. (1981) "El deporte, el conflicto y la solución del conflicto". En *Revista Internacional de Ciencias Sociales*, Vol. XXXIV, núm. 2. Paris, UNESCO.
- MARSH, S., ROSSER, E. i HARRÉ, R. (1978) *The Rulers of Disorder*. London; Routledge.
- PARLEBAS, P. (1985) "La motricité ludosportive". En *La psychopédagogie des activités physiques et sportives*. Toulouse; Privat.

- PARLEBAS, P. (1988) *Elementos de sociología del deporte*, Málaga; Unisport.
- POCIELLO, C. (1981) "Pratiques sportives et demandes sociales". En *Travaux et Recherches*, núm. 5. París; INSEP.
- PUIG, N. I HEINEMANN, K. (1991) "El deporte en la perspectiva del año 2000". En *Papers de Sociologia*, núm. 38. Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona.
- PUIG, N. I MORELL, S. (1996) "Relating the Method: Use of the Itinerary Concept in the Analysis of Sport Biographies". In *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 31, (4), pàg. 439-454.
- TUÑÓN DE LARA, M. (1972) *Estudios sobre el siglo XIX español*, Madrid; siglo XXI.
- VIGARELLO, G. (1988) *Une historie culturelle du sport. Techniques d'hier...et d'aujourd'hui*. París; Revue EPS-R.Laffont.
- WEIS, K. (1979) *Sociologia del deporte*, Valladolid; Miñón.
- WEIS, K. (1990) "Sport in Society, Sociology and Journals: Missing Perspectives and Cultural Idiosyncrasies in an International Social Institution". En *International Review for the Sociology of Sport*. Vol. 25, núm. 1.